

O MONEDĂ ITALIANĂ DE AUR FOARTE RARĂ DESCOPERITĂ LA CĂLUGĂRENI, JUDEȚUL GIURGIU

Katiușa Pârvoan

În anul 1993, Muzeul Național de Istorie a României a achiziționat de la Ghiță Constantin din București un ducat emis de Scipione Gonzaga, principe de Pomponesco și Bozzolo, duce de Sabbioneta (1596-1614 asociat cu mama sa Isabella; 1614-1671 singur). Piesa fusese găsită cu mulți ani în urmă de Cojocarul Floarea, pe lotul Stelei Miclea din satul Uzun, com. Călugăreni, jud. Giurgiu.

Ducatul, puțin circulat, în afara faptului că este ușor îndoit, nu prezintă alte urme de uzură. Pe avers, la sfârșitul legendei și la brațul drept al cavalerului, ștanța a alunecat puțin (ca și la exemplarul din CNI).

Av. SCIP.D.G.DVX.S - A - BL.BOZ.PPRIN.

Cavaler cuirasat spre stânga, ține în dreapta spada sprijinită pe umărul drept și în stânga un snop de fulgere.

Rv. MONE.D./NOVA./AVR.L./XVILX.¹

Legendă pe patru rânduri, în cartuș ornat.

Aur, 3,37 gr, 22 mm, ♁, CNI, IV, p. 65, nr. 106, tab. VI, nr. 72; inv. 290779.

Această monedă, cunoscută în numismatica italiană sub numele de ongaro (unghero), este o imitație a galbenului olandez, la rândul său imitație a florinului (ducatului) unguresc³. Monedele la care ne referim sunt cunoscute și sub numele de *ongari bragoni*, după numele pantalonilor (*brache*) cu care este reprezentat cavalerul de pe avers⁴.

Ducații ungurești (*floreni hungaricales* în documentele latine, *ughi* în cele slavone sau românești) se apropie, ca titlu, de ducații venețieni și florentini recunoscuți pentru valoarea lor intrinsecă ridicată⁵. Datorită acestui fapt, precum și stabilității tipului și greutateii constante, ducații ungurești au fost imitați de țările occidentale purtând numele monedei inițiale: ungersche gulden (teritoriile germane), ducat de Hongrie sau ducat hongroise (Franța), hungarian ducat (Anglia), hongaarsche dukaat (Olanda), ungarsk gylden (Scandinavia), ongaro, unghero (Italia), ugorski dukat (Rusia)⁶. Imitațiile după galbenul unguresc au apărut încă din secolul al XIV-lea, în Salzburg și Gorizia, dar perioada lor clasică de circulație au fost secolele XVI-XVII, cele mai târzii

¹ Cifrele romane exprimă titlul aliajului din care s-a bătut moneda (17 carate și 10 grăunțe), ca și la monedele genoveze; A. Engel și R. Serrure, *Traité de numismatique moderne et contemporaine*, vol. I, Paris, 1897, p. 442.

² CNI, IV, *Lombardia (zecche minori)*, Roma, 1913.

³ Vezi A. Engel și R. Serrure, *op. cit.*, p. 194; CNI, IV, p. 209; *EI*, XXIII, Roma, 1935, p. 373 și L. Huszár, *Magyar mintára vert idegen aranypénzek*, în *NK*, 65-67, 1967-1968, pp. 57-72, unde se vorbește pe larg despre această specie monetară. Denumirea de ongaro s-a folosit la început pentru ducații ungurești care circulau în Italia; a trecut apoi la aceste imitații italiene, pentru ca în final să desemneze orice tip de ducat italian; *ibidem*, pp. 68-70. Mulțumim și pe această cale doamnei dr. Ana-Maria Velter pentru sprijinul acordat în parcurgerea literaturii maghiare.

⁴ *EI*, XXIII, p. 373, "ducati bragoni" sunt menționați într-un tarif venețian.

⁵ Primele monede de aur ungurești au fost emise de Carol Robert de Anjou (1308-1342), începând cu anul 1325. Dintr-o marcă de aur de Buda, cântărind 245,53 g, se băteau 69 piese cu titlul de 23 carate și 9 grăunțe, având greutatea, titlul și tipul monedei de aur florentine. Ducatii maghiari, bătuți în cantități mari, au pătruns în circuitul monetar internațional, din toată Europa, ajungând până în Marea Britanie, unde apar în socotelile Marelui Trezorer al Scoției, cf. L. Huszár, *op. cit.*, p. 57 și Ph. Grierson, *Monnaies du Moyen Âge*, Fribourg, 1976, pp. 245, 252, 289-290.

⁶ L. Huszár, *op. cit.*, p. 57; vezi și V. M. Butnariu, *Tezaur de muzele orașului Chișinău, secolele XVI-XVII*, Chișinău, 1994, pp. 16, 89-90, 96.

fiind bătute la Livorno (1691) și Emden (1694). Ele au fost împărțite în mai multe grupe: imitații care păstrează tipul de avers și revers de la monedele maghiare (Overyssel, Tresana, Messerano); imitații hibride, la care doar una din fețe redă modelul unguresc (fie Sf. Ladislau - Battemberg, fie Madona - Reckheim), pe care le întâlnim mai mult în Austria și țările germane; imitații care nu păstrează tipul iconografic maghiar, ci doar titlul, aliajul, gramajul, uneori tipul de legendă de pe revers și care cu greu amintesc moneda maghiară (Maccagno, Emden, Danemarca); imitații care păstrează numai titlul și etalonul de greutate (galbenii olandezi și anunite tipuri de ongaro). Una din cele mai cunoscute imitații de acest fel este galbenul olandez, care a circulat împreună cu ducatul maghiar, devenind un etalon mondial în tranzacțiile comerciale. Galbenii olandezi au fost la rândul lor imitați de principii italieni (de Bozzolo, Castiglione delle Stiviere, Guastalla, Mantova, Modena, Parma, Solferino, etc.).⁷

Datorită asemănării dintre ducatul unguresc, olandez și aceste imitații italiene, probabil că denumirea ughi din documentele Țărilor române nu se referă doar la galbenii ungurești ci și la alte monede de aur. Deși sunt rare în descoperirile monetare de la noi este posibil ca monedele italiene de aur de acest tip, circulând împreună cu celelalte pe care le-au imitat, să fi fost mult mai numeroase pe piața Țărilor române⁸.

Principatele de Pomponesco și Bozzolo și Ducatul de Sabbioneta (Sabloneta) s-au numărat printre posesiunile familiei Gonzaga, ce a stăpânit timp de câteva secole marchizatul, apoi ducatul de Mantova. Casa Gonzaga, cu numeroase ramuri secundare, a cunoscut repetate divizări, din care au rezultat mai multe seniorii⁹. Aceste cetăți mantovane au dat soldați de elită și s-au amestecat în politica vremii, în general în conflicte cu Franța, Veneția, Spania, din care au ieșit cu bine datorită banilor și înrudirii cu familiile domnitoare din jur¹⁰.

În perioada la care se referă moneda noastră - prima jumătate a secolului al XVII-lea - posesiunile mantovane erau puternic divizate între ramurile secundare apărute după testamentul lui Lodovico Gonzaga, iar în cadrul lor, între membrii aceleiași familii care, în situația stingerii unei ramuri colaterale sau secundare, în funcție de interesele economice sau politice ale

⁷ Imitațiile italiene pot fi și ele sistematizate. Astfel, o grupă o reprezintă ongarii ce păstrează tipul iconografic maghiar pe una din fețe (la: Bozzolo - de exemplu, unele emisiuni Scipione Gonzaga, L. Huszar, *op. cit.*, p. 68, nr. 49; Castiglione delle Stiviere, *Ibidem*, nr. 50; Correggio, *Ibidem*, nr. 52, 54 și L. Bellesia, *Ein unbekanntes Beizeichen auf einem Dukaten von Correggio*, *MÖNG*, 37, 1997, 4, pp. 88-90; Maccagno, L. Huszar, *op. cit.*, p. 70, nr. 58-59 și G. Superti Furga, *Quattro monete inedite di altrettante zecche*, în *RIN*, 78, 1976, pp. 227-233; Messerano, cf. L. Huszar, *op. cit.*, nr. 60; Parma, *ibidem*, nr. 61; Savoia, *Ibidem*, nr. 66; Tresana, *Ibidem*, nr. 67). O altă grupă o constituie imitațiile după galbenul olandez. Acestea pot fi imitații hibride, având pe avers tipul iconografic maghiar, iar pe revers, fie cartușul ornat de la galbenul olandez și o legendă ce amintește moneda maghiară de la care s-a pornit (dintre monedele de mai sus, ongaro emis la Castiglione delle Stiviere, *Ibidem*, nr. 51), fie o legendă cu totul diferită - ongaro de Maccagno, *ibidem*, nr. 58-59, sau pot fi imitații ce nu mai păstrează nici reprezentările, nici legendele monedei maghiare, ci doar pe cele ale monedei olandeze, de exemplu, monedele emise la Bozzolo de Giulio Cesare, *CNI*, VII, tab. IV, nr. 2-3 și Scipione Gonzaga (moneda ce face subiectul articolului de față, *Ibidem*, p. 65, tab. VI, nr. 6-7) sau ongaro de Maccagno, *ibidem*, p. 209. Mulțumim și pe această cale d-lui dr. E. Oberländer-Târnoveanu pentru bibliografia italiană pusă la dispoziție cu deosebită amabilitate.

⁸ Deși nu le aflăm în tezaure și descoperiri izolate de secol XVII, piesele de aur sunt numeroase în documentele vremii, ca monede reale, de cont, sau de calcul. Ongarii erau cunoscuți pe piața otomană, concurând într-o oarecare măsură moneda turcească de aur. Sultanul avea o finețe mai redusă decât zechinul, dar adesea superioară celor mai buni ongarii germani. În ceea ce privește cursul zechinului, aici se menține ceva mai ridicat decât în Țara Românească, 240 aspri (1625-1640); F. Braudel, *Mediterranean și epoca lui Filip al doilea*, vol. III, București, 1986, pp. 128-129.

⁹ În 1466, Lodovico al III-lea Gonzaga "Il Turco" a împărțit posesiunile familiei fiilor săi. Din această mare divizare s-au creat Principatele de Castiglione delle Stiviere, Bozzolo și Sabbioneta; Marchizatele de Gazzuolo, Luzzano, Castelfreddo; Signoria de San Martin și Solferino; *EI*, XXII, Roma, 1934, p. 175.

¹⁰ Nu vom insista asupra istoricului Casei Gonzaga; subliniem doar importanța sa datorată poziției strategice pe care o aveau în nordul Italiei Mantova și posesiunile ei, situate pe drumul cel mai scurt ce lega teritoriile germane de sud cu Spania și sud-estul Franței. Faptul a determinat implicarea cetăților mantovane în permanente conflicte; *EI*, XXII, p. 176. Desele conflicte cu Milano explică în parte numărul mare de monede milaneze contrafăcute de principii de Mantova, după cum luptele alături de imperiali explică imitațiile după monedele din acest spațiu (P. Tribolati, *Contraffazioni della papagliola milanese al tipo delle "Providentia"*, în *RIN*, 57, 1955, pp. 108-116). La fel, nevoia de numerar pentru susținerea numeroaselor conflicte militare dintre Rodolfo de Gonzaga și Alfonso di Castelfreddo, au dus la numărul mare de monede bătute de Rodolfo și de frații săi; G. Superti Furga, în *RIN*, 78, 1976, p. 232.

momentului, au trecut cetățile dintr-o mână în alta, dând naștere la încrengături genealogice greu de urmărit. Numeroase proprietăți ale Curții mantovane au ajuns astfel la alte ramuri domnitoare (Bozzolo, Sabbioneta, San Martino dell'Argine, Castiglione).

Pentru susținerea campaniilor militare și finalizarea construcțiilor monumentale, membrii familiei Gonzaga, aproape fără excepție, au bătut monede. Încă din secolul al XV-lea Imperiul Romano-German a acordat reprezentanților familiei Gonzaga dreptul de a deschide ateliere monetare în posesiunilor lor, drept reconfirmat de mai multe ori¹¹.

În general, teritoriile mantovane, care au susținut financiar și cu efective militare acțiunile Imperiului, au bătut imitații după piese străine foarte populare, alături de care au și circulat, cum au fost monedele franțuzești și imperiale, monedele Țărilor de Jos spaniole și olandeze, talerilei¹². În cantitate mai mare au emis astfel de monede: Giulio Cesare de Gonzaga, în atelierele din Pomponesco (1583-1593) și Bozzolo (1593-1609); Scipione Gonzaga în atelierele din San Martino și Bozzolo (1614-1670); Giacomo al III-lea Mandelli, conte de Maccagno (1618-1645), care a bătut, în general, multe imitații după monedele țărilor vecine (adesea cu titlu scăzut), cum au fost monedele elvețiene din aliaj slab pe care, profitând de vecinătatea teritorială, le-a lansat pe piața acestei țări producând mari perturbații¹³. În anul 1622 a bătut ongari, ducați și taleri, precum și

¹¹ Împăratul Romano-German acorda unor seniori dreptul de a deschide ateliere monetare pentru a suplini nevoia de numerar. Prin diploma din 15 septembrie 1497 împăratul Maximilian I i-a acordat și principelui mantovan dreptul "di aprire officine monetarie in tutti castelli e feudi della famiglia Gonzaga", cf. CNI, IV, p. 509. În afara Mantovei, au funcționat ateliere monetare și în alte posesiuni ale familiei, între care și Principatul de Bozzolo (1593-1670), CNI, IV, p. 47; Ducatul de Sabbioneta (1559-1637; 1644-1684), *Ibidem*, pp. 538-539 și A. Engel și R. Serrure, *op. cit.*, p. 443; Principatul de Pomponesco (1583-1593), CNI, IV, p. 509.

¹² Vom insista puțin asupra imitațiilor după taleri-lei deoarece în continuare, un astfel de exemplar vine în sprijinul încercării de datare a piesei noastre. Astfel, aceste imitații supranumite "monede comerciale" s-au bătut începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea și până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Nu trebuie confundate cu falsurile - și ele foarte numeroase; marea lor majoritate respectă compoziția aliajului, iar legendele sunt redactate corect, cu adaptările de rigoare în cazul statelor care le executau. Altele însă, anonime, prezentau elemente de atribuire destul de vagi (de exemplu, talerul leu imitat de Novellara, cf. Fr. G. Sietz, *Kritik an den Zuordnungen mediterraner Lowenthaler-Imitate des 16. und 17. Jahrhunderts*, în GN, 153, 1993, 1, p. 14-18). Aceste imitații au circulat ca orice monedă oficială, fiind mult utilizate în schimburile comerciale sau ca plăți politice și militare. Primele imitații de acest fel au fost emise la Battenburg de contele Herman Diederik van Brokhorst (1573-1602) în anii 1576 (emistune rară), 1577 și 1578 și la Hedel de contele Frederik van den Bergh (1577-1580), mai multe variante, în 1577 și nedatate. Se presupune că ambele state au emis în atelierul contelui Frederik din Hedel, cf. Fr. G. Sietz, *Imitate und Fälschungen des holländischen Lowenthalers*, în GN, 156, 28, 1993, 7, pp. 159-161. Multe imitații de acest fel s-au bătut și în statele italiene, în special din nord. Imitațiile după talerul leu se împart și ele în câteva grupe, cf. Fr. G. Sietz, în GN, 153, 1993, p. 14: imitații de calitate, foarte bine realizate (Messerano, *Ibidem*, nr. 2, Sabbioneta, *Ibidem*, nr. 3); imitații mai puțin elaborate, cu inexactități la legende, ce ridică anumite probleme în datare și atribuire (de exemplu, un taler leu 1660, *Ibidem*, nr. 4); imitații anonime (taler-leu de Westfriesland 1637, *Ibidem*, nr. 5); imitații grosolan realizate, confundabile cu falsurile (taler leu 1646, *Ibidem*, nr. 6). Problema acestor imitații după talerii olandezi nu este rezolvată; nu se poate susține cu fermitate dacă legendele inițiale au fost modificate intenționat pentru a indica țara și emitentul (vezi talerul de Novellara, *Ibidem*, p. 17, a cărui legendă o imită pe cea a talerului de Overijssel, unde GON în loc de CON poate fi o referire la Gonzaga, iar N final la Novellara). Statele italiene au imitat cu precădere talerii-leu emiși de Frisia (imitație de Frinco, *Ibidem*, p. 16), Westfriesland (imitație de Florența, *Ibidem*, p. 16), Zeeland (imitație de Monaco, *ibidem*, pp. 16-17), Overijssel (imitație de Novellara, *ibidem*, p. 17). Cu privire la conținutul în argint al acestor imitații, informațiile sunt puține. Recent s-a efectuat analiza compoziției talerului de Messerano (*Ibidem*, nr. 2) prin metoda umedă, constatându-se o concentrație de 44,5% argint, procent identic cu cel stabilit în urmă cu aproape 400 de ani pentru talerul leu de Sabbioneta (*Ibidem*, nr. 3). Această asemănare s-a putut constata în urma descoperirii unui protocol încheiat la 19 mai 1608 de către șeful monetar din Niederlande, unde se specifică compoziția talerului de Sabbioneta amintit, verificată atunci prin vechea metodă a "cupelării uscate". Tot acolo se menționa că talerul-leu de Sabbioneta a circulat și în afara posesiunilor familiei Gonzaga, ceea ce infirmă ipotezele ce considerau că talerii-leu de Sabbioneta erau probe (poate și datorită rarității lor).

¹³ Maccagno era o mică și veche signorie în Lombardia, numită inițial, *Curta Imperiala*, de către Otton I, care poposise acolo în timpul luptelor pentru cucerirea insulei San Giulio de pe lacul Orta, cf. G. Superti Furga, în *RIN*, 1976, pp. 227-228. În anul 1622, Giovanni al III-lea Mandelli (1618-1645) a primit de la Ferdinand al II-lea titlul de vicar al Imperiului precum și dreptul de a bate monede din cele trei metale, drept reconfirmat apoi în 1646 și 1659, cf. CNI, IV, p. 209; A. Engel și R. Serrure, *op. cit.*, p. 437; vezi și nota următoare.

alte tipuri monetare (8) în nenumărate variante¹⁴. Cantitatea mare de piese monetare bătute de Giacomo al III-lea Mandelli în 1622 se datorează participării acestuia la sărbătorirea împăratului Ferdinand al II-lea, care aniversa 43 ani și se căsătorea, pentru a doua oară, cu principesa Eleonora Gonzaga, fiica ducelui Vincenzo I și sora mai mică a fraților Francesco, Ferdinand și Vincenzo al II-lea, duci de Mantova și Montferrato¹⁵.

Ducatul de Mantova a avut o permanentă activitate monetară, înainte și după Războiul de Succesiune (1627-1631)¹⁶. A bătut monedă bună (emisiuni variate din aur și argint), dar și monede obsidionale din argint și bronz¹⁷. Mantova, ca și cetățile satelit, a bătut monede ce imitau piesele străine de largă circulație, monede stabile, cu titlu foarte bun (grosul de Tours, grosul de Praga, ducatul venețian și florentin, galberul unguresc), ce aveau curs în toată Europa¹⁸. Aceste piese erau imitații legale, nefiind făcute cu scop de fraudă, ci din dorința de a ușura schimburile comerciale tradiționale sau pentru plata mercenarilor, știut fiind că soldații mantovani erau foarte căutați în toată Europa¹⁹.

Monede multe și diverse a emis și Marchizatul de Montferrato, în atelierul din capitala sa Casale, încă din 1533²⁰. În 1628, în timpul Războiului de Succesiune, când Montferrato a fost ocupat temporar de imperiali, s-au bătut aici scuzi și obsidionali, având pe avers numele și însemnele ducelui Charles I de Gonzaga-Nevers. În 1630, în cetate au intrat trupele franceze trimise de Ludovic al XIII-lea, în ajutorul lui Charles de Gonzaga-Nevers. Asediați la rândul lor, francezii au bătut și ei, tot la Casale, obsidionali cu armele Franței (florini, 5 florini, 10 florini, 20 florini)²¹.

Principatul, apoi Ducatul de Sabbioneta, aparținând unei ramuri secundare a familiei, a cunoscut sub Vespasiano Gonzaga (1531-1591) o înflorire deosebită, stimulată de împrejurimi foarte bogate²². Căsătorit de mai multe ori, fără urmași de sex masculin, la moarte (1591) și-a lăsat

¹⁴ Printre piesele bătute în 1622 se află și un ongaro datat (1622) asemănător cu cel ilustrat de CNI 42, dar și cu CNI 18-21, care sunt nedatate, dar au legende identice cu cele prezente pe ongari bătuți în 1622; G. Superti Furga, în RIN, 1976, pp. 227-228.

¹⁵ În 1622 au bătut monede mai multe posesiuni mantovane, pentru a celebra această căsătorie urmată de diferite concesii făcute membrilor familiei Gonzaga de către proaspătul căsătorit, ce aștepta de la ei ajutor în războiul ce se declanșase nu demult; G. Superti Furga, *op. cit.*, p. 228.

¹⁶ Pentru evoluția politico-militară a Europei occidentale în secolele XVI-XVII, vezi și Il. Grămadă, *Franța lui Richelieu și Mazarin*, Iași, 1971; J. Madaule, *Istoria Franței*, I, București, 1973; M. D. Popa și H. C. Matei, *Mică enciclopedie de istorie universală*, București, 1983, p. 606; F. Braudel, *op. cit.*, pp. 1-3; T. Gemil, *Români și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991.

¹⁷ Episcopatul de Mantua a primit dreptul de monedă de la Lothar al II-lea, printr-o diplomă din 945; după proclamarea sa ca republică în 1200, Mantova a bătut monede ca și cetate, până în 1329. O nouă perioadă în activitatea monetară a început după 1497, prin acordarea dreptului de batere tuturor posesiunilor Casei Gonzaga de către Maximilian I, drept de care se vor prevala, în momente diferite, aproape toate cetățile mantovane; A. Engel și R. Serrure, *op. cit.*, II, p. 801.

¹⁸ A. Engel și R. Serrure, *op. cit.*, II, p. LXXV; R. Martini, *Ripostiglio di Via Larga (Milano)*, 1967. *Imitazioni, contrafazzioni e falsificazioni di trilline di Filippo II: zecche di Bozzolo, Desana, Frinco e Passerano. 1: considerazioni numismatiche*, în *Rassegna di studi del Civico Museo Archeologico e del Civico Gabinetto Numismatico di Milano*, 37-38, 1986, Milano, p. 75.

¹⁹ J. Madaule, *op. cit.*, p. 310; G. Lăzărescu și N. Stoicescu, *Țările Române și Italia până în secolul al XVII-lea*, București, 1982, pp. 118-144; prezența soldaților italieni și a unor conducători mantovani a fost deseori semnalată și în Țara Românească, mai ales în timpul lui Petru Cercel (1583-1585) și Mihai Viteazul (1593-1601). Amintim proiectul lui Sigismondo della Torre pentru trimiterea în Țara Românească a unui contingent de trupe apusene conduse de Ferrante Gonzaga, *Hurmuzaki*, XII, pp. 308-309; participarea unui detașament de 70 soldați toscani la lupta de la Mirăslău de partea imperialilor, *Ibidem*, IV, 2, p. 584 și *Ibidem*, VIII, p. 224; scrisorile lui Sigismund Bathory către Papă, Marele Duce de Toscana, Ducele de Mantova și cel de Urbino, în care explică tendințele antiotomane ale politicii sale (A. Veress, *Documente privind istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IV, pp. 15, 80-85) și menționează 100 soldați toscani recrutați din teritoriul aparținând familiei Gonzaga, înrolați în oastea transilvăneană care l-a ajutat pe Mihai Viteazul în 1595 în luptele de la Giurgiu. Soldații, din teritoriul aparținând familiei Gonzaga, conduși de Silvio Piccolomini, s-au comportat exemplar datorită vitejiei, tehnicii lor specifice de luptă, cailor, armelor de foc, medicilor; *Hurmuzaki*, XII, p. 125; *Ibidem*, III, 2, p. 495 și A. Veress, *op. cit.*, p. 292.

²⁰ A. Engel și R. Serrure, *op. cit.*, II, pp. 444-445.

²¹ *Ibidem*, p. 445; vezi și J. Madaule, *op. cit.*, p. 357.

²² *El*, XXX, Roma, 1936, p. 379.

ducatul unicei sale fiice, Isabella (1565-1637), căsătorită cu Luigi Carafa, conte de Stigliano (?-1638)²³. Soții au stăpânit ducatul până la moartea lor (Isabella în 1637, Luigi în 1638²⁴), urmând ca după aceea să revină familiei Gonzaga, deoarece nici soții Carafa nu au lăsat urmași de sex masculin; cu atât mai mult cu cât în 1636, principele Scipione Gonzaga fusese investit și cu titlul de duce de Sabbioneta²⁵. În contextul creat de luptele franco-hispano-imperiale din timpul și de după Războiul de Succesiune, Scipione nu a reușit să intre în cetate și nu a stăpânit-o efectiv niciodată. Atelierul monetar deschis în 1559 la Sabbioneta de Lodovico "Rodomonte", tatăl lui Vespasiano Gonzaga, a fost închis în 1637. Printr-o hotărâre a Consiliului municipal, atelierul Sabbioneta trebuia să bată în timp de asediu, obsidionali ce imitau monedele lui Vespasiano Gonzaga. Probabil nu s-a dat curs hotărârilor Consiliului, până în momentul de față negăsindu-se astfel de piese²⁶. Atelierul s-a redeschis în 1644 când, la moartea Annei (nepoata Isabellei Carafa), în contextul aceluiași lupte franco-imperiale, ca o concesie făcută Spaniei, Habsburgii spanioli l-au proclamat pe Niccolo Ramirez de Guzman, fiul ei, drept succesor. El a păstrat ducatul până în 1684 când, la moartea sa, a fost închis și atelierul monetar²⁷.

Principatul de Pomponesco și Bozzolo, zonă agricolă importantă a familiei Gonzaga, a aparținut tot unei ramuri minore a familiei²⁸. Ului din cei mai străluciți reprezentanți ai acestei ramuri, Giulio Cesare (1557-1607), a reunit mai multe din teritoriile ce au aparținut familiei Gonzaga, întâi ca marchiz (din 1557), apoi ca principe de Pomponesco (1565-1609), iar în 1593 a moștenit Principatul de Bozzolo de la fratele său cardinalul Scipione. Giulio Cesare și-a mutat în 1593 la Bozzolo reședința și atelierul monetar, deschis la Pomponesco din 1583. Piesele bătute de Giulio Cesare, imitații după monedele țărilor vecine, poartă adesea și numele soției, Flaminia Colonna da Palestrina (moartă în 1587)²⁹. Murind în 1607 fără moștenitori, toate bunurile sale au trecut nepotului de frate, Scipione Gonzaga. Acesta a continuat practica monetară a înaintașului său imitând monedele străine de largă circulație. A bătut la Bozzolo monede de aur (doppia, 5 și 6 doppia și ongari ce imitau galbenul olandez) și de argint (taleri³⁰), adesea imitații străine sau chiar

²³ Luigi de Stigliano a făcut parte din vechea familie napolitană Caracciolo, divizată în patru ramuri. Gregorio Caracciolo zis "dei Carafa" a dat numele său ramurii Carafa, din care s-a desprins familia principilor de Stigliano. Gregorio a fost mareșal al Franței și guvernator al Piemontului (în prima jumătate a secolului al XVI-lea); având și concesiunea gabellei pe vin, i s-a spus "campionul carafei"; *EI*, VIII, 1930, pp. 927 și 930.

²⁴ Ducele Luigi Carafa de Stigliano a domnit încă doi ani după moartea soției. Acest lucru se cunoaște din existența unor monede, imitații după talerii-leu - trei piese menționate de CNI și monografia Gamberini (C. Gamberini di Scarfea, *Studio sul lowenthaler el il mezzo lowenthaler delle Province Unite d'Olanda*, Brescia, 1977), emise în 1637-1638; vezi Fr. G. Sietz, în GN, 153, p. 15.

²⁵ Scipione, fiul lui Ferrante Gonzaga (nepotul lui Carlo Gonzaga de San Martino și al Emiliei Gonzaga) rămăsese singurul reprezentant masculin al ramurilor de Pomponesco, Bozzolo și Sabbioneta. În urma succeselor Franței în luptele cu Spania din anii 1635-1636, a fost investit cu titlul ducal de Sabbioneta. În 1637, în urma tratatelor cu Spania, Franța a cerut ca Stigliano și Sabbioneta să fie scoase de sub tutela Spaniei. În acest context, la stingerea liniei directe de Sabbioneta prin moartea lui Vespasian Gonzaga, Scipione Gonzaga (nepotul de frate al lui Vespasian Gonzaga, fiul Isabellei de Bozzolo, deci fiul vitreg al lui Vincenzo al II-lea ducele Mantovei, cf. G. Superti Furga, *Le monete di Vincenzo al II-lea Gonzaga*, în RIN, 71, 1969, p. 129) a primit investitura pentru ducatul Sabbioneta. Pe fundalul aceluiași lupte franco-spaniole, în 1643-1644, în cadrul unor încercări de tratative cu Spania și Olanda, ducatul i s-a dat lui Niccolo de Guzman (fiul Annei, strănepoata lui Vespasian Gonzaga), la moartea lui urmând să treacă la Austria; CNI, IV, p. 51; A. Engel și R. Serrure, *op. cit.*, pp. 443-444; L. Huszar, *op. cit.*, p. 68, II. Grămadă, *op. cit.*, pp. 307, 346.

²⁶ R. Martin, *op. cit.*, pp. 59, 61, 75.

²⁷ A. Engel și R. Serrure, *op. cit.*, p. 443. Interesele Spaniei nu erau de neglijat în această zonă strategică. În 1615, Ottavio Gonzaga, ambasadorul Mantovei la Madrid, a încercat să convingă Spania să renunțe la pretențiile asupra Monferratului (posesiune mantoviană feminină), oferindu-i în schimb trei posesiuni (insignifiante): Corregio, Sabbioneta, Bozzolo, neacceptate însă; R. Quazza, "*Mantova e Monferrato*" nella politica europea alla vigilia della guerra per la successione (1624-1627), Mantova, 1922, p. 24.

²⁸ Bozzolo a trecut definitiv la familia Gonzaga în secolul al XV-lea, la care a rămas până în 1701, când a trecut la ramura de Guastalla și apoi la Austria; *EI*, vol. VII, Roma, 1930, p. 639.

²⁹ A. Engel și R. Serrure, *op. cit.*, pp. 443-444; CNI, vol. IV, p. 47; *EI*, VII, p. 639; R. Martini, *op. cit.*, p. 57 și nota 18.

³⁰ Fr. G. Sietz, în GN, 153, pp. 14-18.

mantovane³¹. Conform clasificării imitațiilor ducatului maghiar, ongarii săi fac parte din grupa a 4-a, fiind, de fapt, o imitație a unei imitații a ducatului maghiar³².

Scipione Gonzaga a imitat și un tip monetar olandez, un taler-leu, bătut în atelierul Bozzolo, ca duce de Sabbioneta, cu data de emisiune 1638, deci la doi ani după investirea sa cu titlul ducal³³. Pe aversul monedei apare scutul cu leul rampant, având în cimier bustul soldatului în armură și legenda **SCIP.D.G. DUX SAB.S.R.I.C.**, iar pe revers, leul rampant olandez spre dreapta și legenda **VICIT LEO DE TRIBU IUDA 1638**. Talerul este o imitație a monedei olandeze și nu o contrafacere³⁴. Deși nu s-a găsit până acum nici un exemplar din anul 1638, moneda a circulat, cu atât mai mult cu cât s-a descoperit un taler similar datat 1659, rar și acesta, ca de altfel toate monedele cu valoare mare bătute în atelierul Bozzolo.

Cele două emisiuni, ducat și taler-leu, imitații după monedele olandeze de mare circulație, au fost bătute de Scipione Gonzaga foarte probabil în legătură cu proiectul aducerii unei colonii olandeze la Mantova, pentru refacerea ducatului după Războiul de Succesiune. Deși proiectul nu s-a finalizat, el putea fi premers de o emisiune monetară. Au fost emisiuni scurte, ocazionale, de aici marea lor raritate. De altfel și politica europeană favorabilă emiterii unor astfel de monede se schimbasese între timp. Aceste emisiuni pot exprima orientarea lui Scipione spre Gonzaga-Nevers din Mantova, atașat politicii Franței, în acel moment îndreptată spre Confederația olandeză cu care avea încheiată o convenție de cooperare³⁵.

Orientarea lui Scipione spre dueii de Mantova este relevantă și de un alt aspect monetar. La Museo Civico din Mantova este păstrată o probă din plumb ce imită un minunat tip de "ducaton cu câine" emis de Vincenzo al II-lea în 1627³⁶. Pe avers este reprezentat portretul emitentului Scipione, numele și scutul signoriei de Bozzolo, iar pe revers, același tip de câine și legendă asemănătoare - **FERIS TANTVM INFENSVS**³⁷. Proba nu este datată, însă tipul de revers - reprezentarea și legenda identice tipului mantovan datat 1627, pot situa piesa în același an. Moneda a rămas doar în stadiul de proiect. Probabil Scipione s-a aliniat politicii unchiului patern Vincenzo al II-lea (totodată și tată vitreg, prin căsătoria acestuia cu Isabella de Novellara, mama lui Scipione), ambii alegând reversul sugestiv și legenda - **FERIS TANTVM INFENSVS** - cu scop propagandistic împotriva "rebelilor" (posibil în legătură cu opoziția față de căsătoria Mariei cu Charles de Nevers și desemnarea acestuia ca succesor la tronul Mantovei). Faptul ar explica și

³¹ G. Superti Furga, în RIN, 71, 1969, p. 135.

³² D. L. Luchini consideră ongarii de Bozzolo ca fiind probe, argumentând cu faptul că aceste monede rare, cu un titlu mai redus, nici măcar nu au fost puse în circulație; vezi D. L. Luchini, *Bozzolo e suoi domini*, Gazzetta Numismatica, 1883, p. 33 și CNI, IV, pp. 44-77, la L. Huszár, *op. cit.*, p. 68, nota 22, unde autorul consideră acești ongari echivalenți cu 17 lire, conform unei mai vechi tablele de evaluare a banilor ("nelle Tariffe Guastallesi e Sabbionetarie"), amintită de Affo Ireneo.

³³ G. Superti Furga, *Le peripezie di un "tallero del leone" date a Scipione Gonzaga di Bozzolo*, în RIN, 77, 1975, pp. 185-188. Talerul este descris în CNI, IV, p. 61, nr. 81; este atribuit Principatului de Bozzolo, lui Scipione Gonzaga, cel care a emis mai multe monede anonime, contestate de spanioli; *ibidem*, pp. 185, 187. În atelierul din Bozzolo s-au bătut și alte imitații după talerii-leu cu DTO la finalul legendei (vezi nr. 1 din monografia lui Gamberini, necunoscut în CNI și nr. 2 din aceeași monografie, de data aceasta menționat și în CNI IV), consemnate în tabelul de la pagina 15 din Fr. G. Sietz, în GN, 153, pp. 14-15.

³⁴ Moneda a iscat multe discuții. Ea a fost considerată la un moment dat ca fiind bătută la Modena, în 1644, după tipul monedei de 40 bolognini, deși nu există nici o asemănare în ceea ce privește legenda, piesa modeneză fiind cu totul diferită; G. Superti Furga, *op. cit.*, p. 186.

³⁵ În intervalul 1635-1641 a existat o reorientare a politicii franceze, care a dus la slăbirea influenței spaniole și prin intensificarea cooperării franco-otomane (din 1535 negustorii francezi puteau practica negoțul în toate teritoriile supuse sultanului), dar și franco-olandeze (din 1598 navele olandeze aveau autorizația regelui Henric al IV-lea să facă negoț sub pavilion francez în părțile stăpânite de otomani), Olanda beneficiind de capitulații din partea Imperiului Otoman, de abia în 1612. Antrenată militar și diplomatic pe mai multe fronturi, Franța a avut permanent nevoie de bani, de aceea a încurajat activitatea monetărilor locale din regat sau din teritoriile vasale sau aliate, care au furnizat bani pentru plata mercenarilor ce luptau pentru Franța sau împotriva Habsburgilor. În această politică trebuie considerate, în parte, și imitațiile după monedele olandeze, cum sunt talerii-leu bătuți în zona mediteraneană de statele italiene între care Bozzolo - Scipione Gonzaga (1636-1670); Sabbioneta - Luigi Carafa Duca (1637-1638); vezi Fr. G. Sietz, în GN, 153, p. 15.

³⁶ G. Superti Furga, în RIN, 71, pp. 128-129.

³⁷ CNI, IV, p. 55, nr. 25.

situarea lui Scipione în continuare alături de noua ramură domnitoare a Casei de Mantova, a politicii și aliaților ei.

Probabil că piesa noastră, pe care numele lui Scipione Gonzaga apare cu toate titlurile - principe de Bozzoio și Pomponesco și duce de Sabbioneta, a putut fi emisă fie în 1636 (anul investirii lui Scipione cu titlul ducal), fie în 1638 (anul dispariției ultimului reprezentant al Casei de Sabbioneta). Cum după moartea lui Vespasiano Gonzaga (1636) ducatul a rămas fiicei Isabella și soțului ei ducele de Stigliano menționați înăă doi ani, considerăm 1638 anul din care Scipione putea folosi toate titlurile - inclusiv pe monede, cu atât mai mult cu cât se cunoaște o piesă, tot de aur (doppia), datată 1639, unde Scipione apare cu toate titlurile³⁸. Întrucât Scipione nu a stăpânit efectiv Sabbioneta, moneda nu putea fi bătută decât la Bozzolo, în atelierul său cu o binecunoscută activitate monetară, în care s-au imitat monede contemporane de largă circulație³⁹.

Cele două specii monetare - ongaro prezentat de noi, bătut foarte probabil în anul 1638, în mod sigur în monetăria din Bozzolo, precum și talerul leu datat 1638 - pot fi legate de proiectul aducerii unei colonii olandeze la Mantova, în locul celei evreiești alungate după Războiul de Succesiune. Faptul că proiectul nu s-a realizat poate fi o explicație pentru raritatea acestor monede ce trebuiau să constituie un suport economic (sau militar). Baterea pieselor de aur poate fi legată și de nevoia de numerar pentru plata despăgubirilor de război datorate Imperiului și întreținerii celor 3000 de soldați germani lăsați în Cetatea Mantova după Războiul de Succesiune. Scipione Gonzaga a emis și taleri-leu în monetăriile din Bozzolo și Sabbioneta, în special imitații după monedele olandeze din regiunea Overijssel⁴⁰.

O problemă legată de moneda de față este prezența ei în Țara Românească, într-o perioadă în care aceste imitații (de fapt monedele de aur în general) lipsesc din descoperiri⁴¹. Până acum s-au găsit astfel de piese doar în Republica Moldova⁴². Din descriere, acești ducați sunt imitații bătute de Provinciile Unite și orașele libere imperiale din vecinătatea celor olandeze, cu care formau o uniune economică și monetară, fiind incluse Cercului monetar Westfalia. Localitățile în care s-au descoperit au fost sediile unor unități de lefegii moldoveni (dorobanți sau călărași) și străini (germani, polonezi, balcani, transilvăneni, munteni, italieni), posibil plătiți într-o astfel de monedă, ce a circulat frecvent în spațiile de emisie⁴³.

Prezența monedei de față în apropiere de Călugăreni poate fi explicată la fel, prin existența, în această localitate, a unor oșteni plătiți⁴⁴. În apropiere, la Ghimpați, s-a descoperit un

³⁸ A. Engel și R. Serrure, *op. cit.*, p. 194, fig. 198.

³⁹ R. Martini, *op. cit.*, pp. 53-76; Anna Pia Dalle Vegre și E. Vajna, *Ripostiglio di via Larga (Milano), 1967. Imitazioni, contraffazioni e falsificazioni di trilline di Filippo II: zecche di Bozzolo, Desana, Frinco e Passerano. 2: Considerazioni archivistiche*, în *Rasegna di studi del Civico Museo Archeologico e del Civico Gabinetto Numismatico di Milano*, 37-38, 1968, pp. 77-86 și Fr. G. Sietz, în *GN*, 153, pp. 14-18.

⁴⁰ Fr. G. Sietz, în *GN*, 153, p. 15 și *Idem*, în *GN*, 156, p. 160.

⁴¹ În epoca mării devalorizări a argintului, monedele de aur care își păstraseră aproape nealterată valoarea, au fost în foarte mare măsură scoase din circulație și teaurizate. În documente sunt însă foarte frecvent menționate ca monede de cont, sau de calcul, tranzacțiile încheiate în aur efectuându-se de fapt în altă monedă, fie și devalorizată (taleri, costande, bani/dinari/aspri). Pentru problema devalorizării argintului în prima jumătate a secolului al XVI-lea, vezi F. Braudel, *op. cit.*, pp. 128-132; A. Vilcu, *Circulația monetară în Țara Românească între 1601-1660*, lucrare în curs de pregătire; mulțumim și pe această cale autorului pentru amabila colaborare.

⁴² Tezaurele: Bălța, r. Criuleni - ducat de Overijssel de tip unguuresc, f.a., datat 1582-1586, V. M. Butnariu, *op. cit.*, pp. 34-38, nr. 12; Bălăbănești, r. Criuleni - ducat de Westfriesland de tip unguuresc, 1592, *Ibidem*, pp. 40-42, nr. 15; Cupcui, r. Leova - ducat f.a. emis de Zwolle, ducat cu cavaler, 1596, emis la Geldern și ducat de tip unguuresc 1592, *Ibidem*, pp. 42-43, nr. 16; Mihailovca, r. Sângerei - ducat emis la Zwolle în 1633, ducat cu cavaler emis la Geldern și Friesland (1629), ducat neprecizat 1635, *Ibidem*, p. 50, nr. 27.

⁴³ N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*, București, 1968, pp. 111-128, 183, 213, 251, 282, 322-323; B. Murgescu, *Istorie românească - Istorie universală (600-1800)*, București, 1994, pp. 116-120; în Țara Românească și Moldova lefegii, fie români fie străini, au constituit, pe toată durata Evului Mediu, o categorie socială plătită în monedă bună, de largă circulație, monedă care, în cazul Țărilor române, a avut un rol important în stimularea economiei monetare.

⁴⁴ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 133; vezi și documentul din anul 1635 (*DRH B*, XXV, 1985, doc. 14), o vânzare-cumpărare la care este martor și "Preda ot Călugăreni rușul". De altfel satul, reședință de cerveni, se afla în preajma "drumului rușilor" ce ducea spre Nicopol, deci într-o zonă aflată sub controlul roșilor domnești, cu atribuții fiscale și militare locale; *DRH B*, IV, doc. 156, anul 1533.

tezaur alcătuit numai din monede de aur (printre care și piese bătute de Utrecht, Holland, Westfriesland) și care, încheiat spre sfârșitul secolului al XVI-lea, a fost sigur tezaurizat de aceste elemente ostășești plătite⁴⁵.

Nu trebuie neglijată filiera de pătrundere prin contacte comerciale directe, cu atât mai mult cu cât în Țara Românească sunt atestați și negustori italieni, alături de greci, turci, sârbi și chiar francezi, la București și Târgoviște⁴⁶, iar localitatea, menționată din vechime, era situată pe drumul ce ducea spre vadurile de la Dunăre.

Pătrunderea monedei noastre este legată de domnia lui Matei Basarab (1632-1654). Acesta a fost sprijinit de partida boierească potrivnică elementelor grecești, încurajate de domnitorii supuși politicii otomane⁴⁷. Matei Basarab și partida sa au căutat ajutorul Curții imperiale, spre care au trimis solii numeroase pentru stabilirea unei politici antiotomane care să-i antreneze și pe conducătorii celorlalte două Țări românești, Gheorghe Rakoczi I și Vasile Lupu. În Țara Românească vin trimiși ai Veneției și ai Bisericii de la Roma, contacte care ar putea explica și ele prezența piesei aici⁴⁸. Muntenii au primit ajutor de la împăratul Ferdinand al II-lea și regele Poloniei Vladislav al IV-lea, acesta din urmă inițiind chiar o coaliție antiotomană care să includă cele trei Țări române, Imperiul și Veneția, profitând de războiul turco-persan (1623-1639). Unul din agenții occidentali în această acțiune a fost episcopul Petar Parcević, care a acționat pentru

⁴⁵ Ana-Maria Velter, *Un tezaur monetar din sec. XV-XVI descoperit la Ghimpași jud. Giurgiu*, în CN, 4, 1982, pp. 133-139. Tezaurul reprezintă o "sinteză" a monedelor de aur care au fost bătute după modelul ducăților.

⁴⁶ P. Cernovodeanu și P. Binder, *Cavalerii Apocalipsului*, București, 1993, p. 106, nota 209 (unde un negustor francez, Joseph, venea cu marfă din Turcia la București și Târgoviște); I. Ionescu Gion, *op. cit.*, p. 415. Un comerț foarte activ era desfășurat de negustorii venețieni, care cumpărau mari cantități de ceară din țărilor române; sunt numeroase scrisorile trimise de Senatul Republicii baililor de la Constantinopol pentru a insista pe lângă domnitorul Munteniei să asigure protecție comerțului venețian cu ceară; *Hurmuzaki, op. cit.*, pp. 417, 425, la I. Ionescu Gion, *op. cit.*, p. 414.

⁴⁷ Pătrunderea masivă a elementului grecesc în Țara Românească a început odată cu domnia lui Radu Mihnea (1601-1602; 1611-1616; 1620-1623); Fl. Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la fanarioși: observații asupra politicii externe a Țării Românești*, în SMIM, 8, 1975, p. 121-122; vezi și B. Murgescu, *op. cit.*, pp. 116-120.

⁴⁸ Vezi un raport din 1637 al lui Francesco Marcani adresat Monseniorului Ingoli, despre dorința lui Matei Voievod de a retipări cărți bisericești, chemând la Roma un preot să le vadă; *Hurmuzaki*, VIII, doc. DCLVI, doc. DCLVIII și DCLX (raport al bailului către dogele Veneției despre biserica zidită de Locadelli în București și instrucțiunile primite de bail de la Senatul Veneției în problema acestei biserici). Tot prin intermediul acestor preoți și misionari catolici interesați să bareze extinderea protestantismului, cu ajutorul lui Matei Basarab (sprijinitorul Mitropolitului Petru Movilă), au ajuns și în Moldova cărți de cult în slavonă, această Țară românească netipărind în perioada la care ne referim nici o lucrare de acest fel. Activitatea de tipărire a cărților bisericești a fost sprijinită și încurajată și de Patriarhul Ierusalimului; vezi documentul din 1636, prin care Patriarhul Theophanos confirmă dănia de 1000 florini făcută de Matei Basarab Mănăstirii Govora, pentru întreținerea dascălilor și a tipografiei unde se tipăreau cărți din vânzarea cărora se asigura hrana călugărilor; *DRH B*, XXV, doc. 361. Prin maniera diplomatică la nivel occidental, de situație a intereselor țării mai presus de o politică religioasă rigidă, Matei Basarab rămâne unul din conducătorii cu o largă deschidere europeană, pe drept cuvânt numit "generalissimo del tutti l' Oriente"; N. Stoicescu, *Matei Basarab*, pp. 135-136. Documente numeroase atestă un larg interes manifestat față de Țara Românească și din partea altor țări, cum ar fi Olanda, care urmărea acțiunile domnitorului prin ambasadorii la Poartă, sau prin trimișii ei în țările române; vezi și *Hurmuzaki*, IV, 2, doc. DLXXIII/1638, raportul lui Aloisio Contarini către Doge, despre averea ambasadorului Olandei la Poartă adunată din mijlocirea conferirii scaunelor țărilor române. Relațiile diplomatice foarte strânse ale domnitorului muntean cu Veneția erau în legătură cu mult sperata coaliție antiotomană, ce a adus mulți solii ai Republicii la București; *Ibidem*, doc. DLXXVIII/1638 și DLXXIV/1639, despre ambasada Veneției la Matei Basarab și darurile primite de cei care au adus mesajele, sau *Ibidem*, VIII, doc. DCCXXIII/1645, un ordin al Senatului venețian referitor la relațiile bune cu Matei Basarab. Domnitorul s-a bucurat de un interes la fel de mare și din partea Bisericii de la Roma, prin trimiși, solii, misionari, colaborări diverse. Cităm o scrisoare a Papei Urban al VIII-lea către Matei Basarab pentru a-i recomanda pe călugărul minorit Raphael, de origine croată (1638), *Ibidem*, doc. DCLXVI/1638; o alta, a Congregației Propaganda Fide, despre trimiterea unui legat papal la Matei Basarab în 1644, *Ibidem*, doc. DCCXXII. Am rezumat câteva evenimente ale unei perioade însemnate din istoria Țării Românești, axate pe anii 1638-1639 (anii de batere ai monedei noastre); exact în acest interval evenimentele expuse puteau aduce piesa aici; vezi și *Istoria României*, III, 1964, p. 168-170.

declanșarea unor răscoale antiotomane la sud de Dunăre⁴⁹. Bulgarii au aderat cu mare entuziasm la această politică și au trimis solii numeroase voievodului muntean⁵⁰.

Strângerea legăturilor cu sudul de unde ar fi putut veni moneda noastră, a fost favorizată și de intensificarea comerțului în urma acordării arendei vărnilor de sare de la Dunăre Țării Românești de către turci, în 1632⁵¹. Această libertate a favorizat și o diversificare a comerțului prin Balcani, spre sudul mediteranean, deci și o intensificare a relațiilor cu orașele italiene importatoare de grâne, ceară, vite, cu atât mai mult cu cât seceta prelungită și repetată din anii treizeci, sau ciurma din aceeași perioadă, au favorizat astfel de schimburi⁵². Documentele consemnează în prima jumătate a sec. XVII mulți boieri munteni care făceau negoț cu Istanbulul și orașele din sud, negoț în care nu de puține ori investeau banii adunați pentru bir sau luați de la bancherii italieni⁵³. Boieri și domnitori își protejau veniturile, depunându-le la bănci italiene⁵⁴.

Articolul nostru a dorit să prezinte o monedă mai puțin întâlnită în descoperirile de la noi, specifică unei anumite perioade și zone. Am insistat asupra acestei specii monetare, ea însăși rară, precum și asupra istoricului spațiului de emisie și emitenților, încercând să explicăm relațiile țărilor române cu această zonă foarte importantă pentru istoria Europei la un moment dat. Ni s-a părut interesantă pătrunderea acestui tip monetar dintr-un spațiu depărtat, fie prin filiera plăților politice și mercenariale din timpul războaielor Ligii Sfinte și Războiului de 30 de ani, fie prin filiera comercială. În aceeași ordine de idei am insistat și asupra unora din marile evenimente politico-militare și economice ale vremii corelate cu implicarea unor domnitori români, subliniind

⁴⁹ Se presupune că Petru Parvević a fost în legătură cu părintele Joseph, colaboratorul lui Charles de Gonzaga-Nevers în planurile de încheiere a unei largi cooperări pentru prăbușirea Imperiului otoman "bolnav"; F. Braudel, *op. cit.*, p. 368; Il. Grămadă, *op. cit.*, pp. 78, 110, 135-138 și nota 45.

⁵⁰ Aceste eforturi au fost sprijinite de catolicii din jurul localității Kiprovac (centru comercial cu activitate negustorească și pe teritoriul muntean), care au luat legătura cu Matei Basarab prin episcopul catolic Bandini, venit cu solii în țările române; *Istoria României*, vol. III, București, 1962, pp. 168-170. Pe de altă parte sunt numeroase referirile de epocă la prezența oștenilor munteni în armatele imperiale; *Hurmuzaki*, IV, 2, doc. DCCXIV/1642 sau *Ibidem*, VIII, doc. DCCXXIV/1645. Frecvent dogii Veneției scriau baililor de la Constantinopol să se ocupe de înrolarea în armatele de mercenari ale Republicii a 2-3000 soldați valahi considerați ca foarte buni. Cei care se ocupau direct de aceste înrolări erau raguzanii, care făceau tot felul de afaceri necurate, storcând de bani Senatul; *Hurmuzaki*, VIII, p. 351, 406, 416, 419, la I. Ionescu Gion, *op. cit.*, pp. 522, 414.

⁵¹ Încă din 1630 Matei Basarab a negociat cu otomanii triplarea tributului în schimbul acordării dreptului de a încasa el vama la sare (3.000.000 aspri, sumă echivalentă cu vama pentru 4.000 care cu sare de la vămile Nicopol, Rusciuc, Siliștră). Acordul a fost renegociat în 1632-1633, când Matei Basarab, în urma vizitei la Constantinopol, a obținut o clauză - excludere trecerii sării moldovenești prin porturile de la Dunăre, clauză care, deși acceptată de turci, a fost încălcată, ceea ce l-a determinat pe voievodul muntean să confişte navele moldovenești cu sare (ținând cont de această concurență și dușmăria dintre Matei Basarab și Vasile Lupu capătă noi aspecte). De acest tratat comercial și de clauza lui s-au prevalat apoi toți domnitorii munteni, concurența moldo-valahă încetând abia în secolul al XIX-lea, după Unire; cf. Aurora E. Ilieș, *L'Exportation du sel dans le sud du Danube et ses implications dans la politique économique des pays roumains (du XIe au XIXe siècles)*, comunicare la Sixième Congrès International d'Études du Sud Est Européen, Sofia, 30 août - 5 septembre 1989; mulțumim și pe această cale d-nei Ilieș pentru amabilitate cu care ne-a pus la dispoziție rezumatul comunicării; vezi și M. A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, doc. nr. 193, datat 9 dec. 1697, Adrianopol; documentul se referă la cererea lui Constantin Brâncoveanu adresată suitanului Mustafa al II-lea de a nu permite desfacerea sării străine (moldovenești) pe ambele maluri ale Dunării, în dauna sării extrase din Țara Românească, deoarece haraciul fusese urcat de la 54 la 84 poveri de asprii încă din vremea lui Matei Basarab, cu condiția ca slujbașii Porții să nu se mai amestece în vama sării muntene "încât sarea Țării Românești să fie luată și stăpânită și administrată de voievodul ei prin omul numit de el". În urma cererii lui Brâncoveanu sultanul va impune respectarea condițiilor în care Matei Basarab arendase exploatarea și vânzarea sării din Țara Românească; *Ibidem*, doc. 194, <1697 dec. 9>. Vezi și *Istoria României*, III, p. 159.

⁵² F. Braudel, *op. cit.*, 3, pp. 350-356; vezi și P. Cernovodeanu și P. Binder, *op. cit.*, pp. 82-84.

⁵³ DRH B, XXIII, doc. 273; în 1631, Iovan Latinul din Bosna Sarai a primit de la Preda sluger satul Pleșovul din județul Olt, pentru o datorie de 600 ughi. Actul pentru acei bani l-a lăsat unui "latin" din Sofia, Pavel, fiul lui Radu Dolno Venetic. Adeseori boierii munteni luau de la turci bani cu camătă pentru negoț (cu miere, de exemplu), nu-i puteau înapoia la timp și erau nevoiți să-și vândă moșiile; DRH, B, XXII, doc. 187-188 (în anul 1628, boierul Oancea logofăt vinde o jumătate de sat cu 250 galbeni gata, pentru banii turcești luați cu camătă pentru miere); tot la fel, în 1629, Constantin Clucer fiul lui Radu Șerban voievod, vinde un sat pentru o datorie mare cu camătă, 450 galbeni gata; *Ibidem*, doc. 278.

⁵⁴ În 1629, Radu Mihnea a depus la Zecca di San Marco 19921 galbeni vechi, sumă care s-a redus la 19647 galbeni după o cântărire atentă, bancherii venețieni fiind foarte precauți la primirea banilor (întrai ales de aur), care se toceau prin uzură și pierdeau greutate; în cazul de mai sus s-au pierdut 174 galbeni prin tocire; Ionescu Gion, *op. cit.*, p. 418.

importanța Țărilor române (a Țării Românești în principal) care au stat la hotarele nordice - otomane - și sud-est europene (alte mari puteri la fel de agresive), cu un consum enorm moral și material. Rezistența românilor a fost un factor de seamă în atenuarea impactului otoman asupra Europei occidentale. Această afirmație este probată de victoriile românilor asupra turcilor, la acea vreme încă invincibili, de existența independentă a Țărilor române ca state tampon, de intensitatea schimbului înlesnit de români pe multiple planuri între Orient și Occident⁵⁵.

Une monnaie italienne en or très rare découverte à Călugăreni, dép. de Giurgiu (Résumé)

L'auteur présente une monnaie très rare achetée en 1993 par le Musée National d'Histoire de Roumanie. D'après son ancien propriétaire la monnaie a été découverte dans le village Uzun, comm. de Călugăreni, dép. de Giurgiu.

Il s'agit d'un ducat frappé par Scipione Gonzaga, Prince de Pomponesco et Bozzolo et Duc de Sabbioneta (de 1596 à 1614, associé à sa mère Isabelle; de 1614 à 1671, seul). Ce type monétaire se retrouve dans CNI, IV, p. 65, tab. VI, nr. 7.

Dans la numismatique italienne cette monnaie est connue comme "ongaro" (unghero), imitation de la monnaie d'or hollandaise, à son tour imitation du florin hongrois. Les ducats hongrois ("floreni hungaricales" dans les sources latines, "ughi" dans les sources slavones et roumaines) ont un titre proche à celui des ducats vénitiens et florentins, reconnus pour leur haute valeur. Grâce à la stabilité de leur poids, les ducats hongrois ont été imités par divers États européens. La plus connue des imitations de ce type a été la monnaie hollandaise d'or qui, à côté du ducat hongrois, a été utilisée comme étalon dans les transactions européennes. La monnaie d'or hollandaise a été, à son tour, imitée par les princes italiens de Bozzolo, Castiglione delle Stiviere, Guastalla, Mantova, Modena, Parma, Solferino, etc.

La monnaie découverte près de Călugăreni est l'unique exemplaire découvert de ce type en Roumanie. À la suite d'une analyse historique et numismatique, l'auteur estime que l'ongaro mis en discussion, non daté, a été frappé par Scipione Gonzaga en 1638-1639, dans l'atelier de Bozzolo. La monnaie peut être associée au projet d'établir une colonie hollandaise à Mantova, à la place de celle juive, chassée après la Guerre de Succession de Mantova. Le projet n'arriva pas à son but, c'est peut être le motif de la rareté de cette pièce. La frappe des monnaies d'or était justifiée par le besoin d'argent pour les soldes de mercénaires, pour les réparations de guerre envers l'Empire ou pour l'entretien des 3000 soldats allemands qui se trouvaient à Mantova après la Guerre de Succession.

Il faut cependant expliquer la présence de cette monnaie en Valachie à une époque où manquent les imitations de ce type (et la monnaie d'or en général).

On a signalé ce type monétaire seulement dans quelques trésors trouvés en Moldavie. Les localités des découvertes ont été des lieux de résidence des mercénaires Moldaves ("dorobanți" ou "călărași") et étrangers (Allemands, Polonais, Transilvains, Valaques, Italiens); il est possible qu'ils aient été payés en monnaies de cette catégorie.

À Călugăreni, en Valachie, il y avait une troupe des "călărași" (cavaliers). Dans le voisinage, à Ghimpați, on a découvert un autre trésor comprenant de monnaies d'or: (un ducat hongrois frappé par Iancu de Hunedoara (1446-1453); deux pièces d'un ducat, frappées par Louis II (1523) et Ferdinand Ier (1536), dans l'atelier de Kremnitz; deux sequins frappés par Francisco Donato (1545-1553) et Francisco Ciccogna (1585-1595); des ducats hollandaises de Utrecht (2/1587, 1588), Holland (2/1593, 1595), Westfriesland (2/1590-1591). Le trésor est une vraie

⁵⁵ Vezi T. Gemil, *op. cit.*, pp. 225-226 pentru privire generală.

“synthèse” de la circulation en Valachie de la monnaie d'or de type “ducat”, et probablement appartenu à un mercenaire.

Les monnaies d'or européennes sont arrivées en Valachie grâce au commerce international. À l'époque du prince Matei Basarab (1632-1654), quand se situe la frappe de la monnaie discutée, les relations commerciales avec les régions du sud du Danube s'intensifient, le phénomène est illustré par l'affermage de la douane du sel que les Ottomans ont accordé au prince en 1632. De même, on doit prendre en considération les contacts diplomatiques du prince de Valachie avec les puissances européennes, visant la constitution d'une coalition anté-ottomane.

Fig. 1 - Ongaro emis de Scipione Gonzaga principe de Pomponesco și Bozzolo duce de Sabbioneta în 1638 în atelierul Bozzolo.

Ongaro frappé en 1638 par Scipione Gonzaga prince de Pomponesco et Bozzolo duc de Sabbioneta dans l'atelier de Bozzolo.